

Raport științific sintetic final
privind implementarea proiectului pe toată durata de execuție
ianuarie 2012 – decembrie 2016

Începuturile modernizării culturii române și racordarea ei la Occident prin traduceri

PN-II-ID-PCE-2011-3-0722

Contract 213 / 5.10.2011

1. Implementarea proiectului

Acțiunile prevăzute în cadrul obiectivelor proiectului s-au desfășurat conform planului de realizare, cu modificările datorate extinderii duratei de desfășurare și redistribuției finanțării.

La începutul proiectului s-au desfășurat operațiunile preliminare caracteristice lucrărilor de filologie, precum identificarea bibliografiei generale și specifice (filologie): depistarea locației și procurarea acestora (prin scanare, fotocopiare etc.), stabilirea extinderii și limitelor cercetării.

Din cauza faptului că toate textele studiate sînt scrise cu grafie chirilică, cea mai mare parte fiind manuscrise, stabilirea principiilor de transcriere interpretativă a constituit una din fazele importante ale primei părți a proiectului, esențială pentru trecerea la studiul aprofundat al textelor și publicarea rezultatelor preliminare.

Documentarea națională și internațională a fost esențială pentru derularea cercetării în cadrul proiectului. Secolul al XVIII-lea este o perioadă în care, în Europa Occidentală, s-au publicat numeroase texte care au circulat și au influențat cunoașterea, dar care s-au păstrat, adeseori, în foarte puține copii. În plus, programul de digitalizare de carte veche, inițiat la nivel statal în mai multe țări ale Uniunii Europene, s-a oprit la secolul al XVII-lea. Chiar dacă numeroase biblioteci au continuat pe cont propriu acest proiect, unele au introdus taxe pentru consultarea textelor scanate din afara bibliotecii. Cum identificarea unui original presupune consultarea a zeci sau chiar sute de volume dintr-un anumit domeniu, singura posibilitate reală de acces la informație a fost documentarea în biblioteci din străinătate. Membrii proiectului au studiat fonduri de carte prezente în: Austria: Salzburg (Biblioteca Universității); Viena (Biblioteca Națională a Austriei, Biblioteca Centrului de Traductologie); Bulgaria: Sofia (Biblioteca Universității din Sofia); Franța: Paris (Bibliothèque Nationale de France); Germania: Germania: Berlin (Staatsbibliothek); Konstanz (Biblioteca Universității), Tübingen (Biblioteca Universității „Eberhard Karl”); Grecia: Atena (Biblioteca Națională), Salonic (Biblioteca Universității Aristoteles); Italia: Catania (Biblioteca Universității), Ferrara (Biblioteca Ariostea), Florența (Biblioteca Nazionale Centrale), Milano (Biblioteca Ambrosiana), Napoli (Biblioteca Nazionale), Palermo (Biblioteca Centrale della Regione Siciliana), Ravenna (Biblioteca Comunale Classense), Rimini (Biblioteca Comunale), Roma (Biblioteca Nazionale și Biblioteca Apostolica Vaticana), Torino (Biblioteca Nazionale Universitaria), Veneția (Biblioteca Marciana și Institutul de Studii Neo-bizantine), Verona (Biblioteca Capitolare și Biblioteca Civica di Verona); Marea Britanie: Londra (British Library),

Spania: Barcelona (Biblioteca de Catalunya), Madrid (Biblioteca Nacional), Valencia (Biblioteca Historica); Turcia: Istanbul (Biblioteca Națională Beyazıt).

Pentru confruntarea transcrierii unor texte cu manuscrisele originale, s-au efectuat mai multe deplasări la Biblioteca Academiei Române din București.

Pe tot parcursul proiectului, membrii echipei au beneficiat de acces interactiv la documentația bibliografică și la informațiile lingvistice prin intermediul unei baze de date. Redactările, modelele de transcriere, analiză și redactare au fost centralizate în format electronic pe serverul proiectului. Fiind vorba în parte de materiale cu copy-right în vigoare, accesul a fost limitat la membrii echipei.

2. Diseminarea rezultatelor cercetării

În administrarea fondurilor, directorul proiectului, prof. univ. dr. Andrei Corbea-Hoișie a optat pentru o mai mare susținere a participării la întruniri științifice naționale și internaționale prin redistribuirea de fonduri către acest obiectiv, în consecință salarizarea a fost drastic limitată la câteva luni pe an.

Pe tot parcursul proiectului membrii echipei de cercetare au fost deosebit de activi, astfel încât s-a reușit participarea la numeroase conferințe naționale (22) și internaționale (48), acestea din urmă fiind organizate în diverse țări din Europa și nu numai (Anglia, Austria, Bulgaria, Cehia, China, Germania, Irlanda de Nord, Italia, Norvegia, Olanda, Spania, Statele Unite ale Americii, Turcia, Ucraina, Ungaria), având ca rezultat o vizibilitate extinsă a proiectului în particular și a filologiei române în general.

Studiile publicate în volumele conferințelor sau în reviste au plecat de la rezultatele parțiale obținute în urma cercetării și s-au încadrat pe trei direcții principale: 1. Prezentarea traducătorilor și a traducerilor, a epocii și influențelor; 2. Probleme de traductologie și lingvistică interculturală europeană și românească; 3. Cercetări privitoare la specificul culturii române și europene înainte și după perioada avută în vedere, pentru corecta încadrare a traducerilor din proiect în cultura română și în ansamblul culturii europene.

Toate participările la conferințe sînt înregistrate pe pagina web a proiectului cu link la site-ul conferinței (acolo unde există). În cazul lucrărilor apărute în volumele conferințelor și a celor publicate în alte reviste/volume, acolo unde politica redacțională o permitea, s-a indicat linkul de pe care pot fi vizualizate/descărcate (integral sau în rezumat).

3. Rezultatele finale ale proiectului

Rezultate finale ale proiectului se concretizează în publicarea concluziilor cercetării, în volume de referință pentru filologia română, traductologie în perioada veche, studiul relațiilor culturale dintre provinciile românești și Occidentul european în secolul al XVIII-lea.

În urma studierii bibliografiei privitoare la traducerile laice avînd ca originale autori din Europa Occidentală, efectuate în secolul al XVIII-lea în provinciile românești, s-a observat lipsa sau necorelarea informațiilor existente în anumite studii din bibliografia temei. În consecință, proiectul și-a propus studierea aprofundată a unor texte pentru stabilirea surselor traducerii, căutarea și descoperirea traducătorului, verificarea și confirmarea sau infirmarea unor supoziții insuficient demonstrate. Studiile ample rezultate în urma acestei

cercetări au determinat echipa de cercetare să structureze materialul obținut puțin diferit decât se estimase inițial. Astfel, pentru a crea un instrument comod de lucru, facil de manipulat, s-a stabilit ca inventarul traducerilor din perioada vizată disponibile mai ales în formă manuscrisă, cu toate informațiile aferente, să constituie un volum separat, în timp ce studiile aprofundate de amploare ale unor anumite traduceri au permis alcătuirea altor două volume și a unei ediții de text, cu studiu lingvistic și filologic. În consecință, proiectul a avut ca rezultat final alcătuirea următoarelor lucrări:

1. Eugenia Dima, Gabriela E. Dima – „Vita di Pietro” de Antonio Catiforo și versiunile în limba română, Editura Universitatii “Alexandru Ioan Cuza” Iasi, 2013, 230 p.

Lucrarea se ocupă de cele trei versiuni ale scrierii lui Antonio Catiforo, „Vita di Pietro”, efectuate în secolul al XVIII-lea de cărturari români din provinciile istorice: Țara Românească (Matei Fărcășanu), Moldova (Cozma Vlahul) și Transilvania (traducător anonim). Se face o prezentare a autorului italian și a izvoarelor occidentale utilizate de acesta, o comparație textologică între scrierea lui Catiforo și traducerea grecească a lui Alexandros Kanhellarios, care a constituit intermediarul pentru textele românești. Toate cele trei versiuni au utilizat numai textul grecesc; se combate opinia că versiunea din Transilvania a utilizat un izvor rusec. Autoarele întreprind o analiză istorică, lingvistică, filologică a traducerilor românești, și semnalează că în urma cercetărilor s-au descoperit interpolări care conțin date interesante, inedite, legate de războiul ruso-turc, de participarea Țărilor Române, vizita Țarului Petru la Iași, uciderea lui Constantin Brâncoveanu etc.

2. Andrei Corbea-Hoișie, Eugenia Dima (ed.), Începutul modernizării culturii române și racordarea la Occident prin traduceri, Editura Universitatii “Alexandru Ioan Cuza”, Iasi, 2016, 380 p.

Volumul conține studii referitoare la rolul traducerilor românești din perioada premodernă, mai puțin cercetată. După un *Cuvînt înainte* al directorului de proiect (Andrei Corbea-Hoișie), urmează o prezentare din perspectivă europeană a traducerilor în secolul al XVIII-lea (Magda Jeanrenaud). Sînt abordate probleme legate de importanța și utilitatea filologiei pentru rezolvarea unor probleme dificile din istoria culturală și literară, punctual: Vlad Boțulescu a tradus *Istoria universală* din limba greacă după un text italian (Eugenia Dima). Sub influența Iluminismului se traduc și lucrări științifice precum *Economia stupilor* de către Ioan Piuariu-Molnar (Ana-Maria Minuț) sau *Gramatica fizicii* a englezului Benjamin Martin, tradusă din limba italiană de episcopul Amfilohie Hotiniul (Gabriela E. Dima). În volum este inclusă analiza unei scrieri germane, tradusă după un intermediar grec, *Istoriei Ecaterinei a II-a* (Alexandra Chiriac), precum și un roman picaresc, prima transpunere din limba franceză a romanului lui R. Lesage, *Bacalaureatul din Salamanca*, traducere de arhimandritul Gherasim de la Mitropolia din Iași (Mirela Aioane).

3. Alexandra Chiriac, Giulio Cesare Croce, „Viața lui Bertoldo” în spațiul european și varianta sa tradusă în Transilvania, Editura Universitatii “Alexandru Ioan Cuza”, Iasi, 2016, 220 p.

Viața lui Bertoldo (1606) apare în Italia sub semnătura lui Giulio Cesare Croce, circulă apoi în întreaga Europă, pătrunzînd pentru prima dată în spațiul german la mijlocul secolului al XVIII-lea. Lucrarea de față își propune editarea și analizarea acestei cărți populare traduse în 1799 de doctorul Ioan Piuariu Molnar la Sibiu din limba germană, iar circulația acestui text reprezintă un exemplu elocvent pentru modul în care literatura occidentală laică pătrunde pe

teritoriul românesc, purtînd cu sine întreg ansamblul său de valori estetic-literare și o bogată încărcătură didactico-moralizatoare. Preluarea acestei cărți populare îndeplinește astfel o multitudine de funcții în spațiul cultural receptor căci ea promovează, prin întregul său ansamblu narativ și prin forma jocului de întrebări și răspunsuri, primatul raționalității și al intelectului, relevat mai ales în figura protagoniștilor. Accentul cade pe dreptate și echitate socială, pe asumarea statutului dat și pe raportul cu dublu sens dintre monarh și supus.

4. Eugenia Dima, Gabriela E. Dima – *Traducătorii români și traduceri laice din secolul al XVIII-lea*, Editura Universitatii “Alexandru Ioan Cuza”, Iasi, 2016, 280 p.

În volum sînt înregistrate cronologic și descrise traduceri din secolul al XVIII-lea ale unor texte laice occidentale. De asemenea sînt prezentați și cărturarii români care au făcut traduceri în perioada respectivă. Originalele au fost transpuse inițial din literatura occidentală mai ales prin texte vehiculare grecești. Odată cu evoluția societății, cu amplificarea relațiilor cu Occidentul, cărturarii români au avut posibilitatea procurării directe a textelor și opțiunile lor s-au îndreptat către limbile franceză, italiană, germană. Din cercetarea bibliografiei, a cataloagelor de cărți rare și manuscrise românești, în mod special a contribuțiilor filologice din ultimele decenii, inclusiv a autoarelor volumului, au rezultat peste 150 de lucrări. Fiecare articol al unei traduceri sau al unui traducător este însoțit de bibliografia specifică problemelor de filologie. Titlurile lucrărilor unui traducător sînt incluse și separat, la data semnării traducerii (sau copierii) cu trimitere la articolul despre traducătorul respectiv, căruia îi pot fi subsumate (după caz) mai multe titluri. Indicile de nume are ca scop facilitarea căutării unor titluri sau cărturari din epocă.

Varianta electronică prevăzută în proiect este în curs de realizare pentru ultima dintre aceste lucrări, întrucît aceasta reprezintă o sinteză a activității de cercetare desfășurate în cadrul grantului.

4. Concluzii

Studiile întreprinse de participanții la proiect au prilejuit sudarea unei echipe de cercetători care au făcut parte și din alt proiect finanțat de UEFISCDI, sub conducerea prof. univ. Andrei Corbea-Hoișie, iar volumele, articolele și participările la conferințe ilustrează contribuția acestora la clarificarea a numeroase probleme neelucidate referitoare la paternitatea unor traduceri anonime, la originalele traducerilor, la textele vehiculare, variante de transpunere în limba română, localizarea lor. Studiarea traducerilor nu s-a limitat la aspectul filologic, ci a prilejuit și analiza lingvistică sub raportul trăsăturilor specifice limbii vechi și populare, a caracteristicilor regionale, a împrumuturilor din limbile de cultură și la modul în care au fost transpuse în limba română noțiuni și lexeme noi. Membrii echipei cunosc și problemele care nu au putut fi rezolvate (deocamdată) din cauza lacunelor de informare, sperînd în cercetări viitoare care vor elucida întregul peisaj al culturii române din secolul al XVIII-lea.

Director proiect,
Prof.dr. Andrei CORBEA-HOIȘIE